

Liljestenar med runor

Den 20:e maj 2000 möttes 100 professionella forskare och amatörer i Lidköping för att diskutera liljestenarna i Västergötland (jfr. mötesrapport och debattinlägg i *Fornvännen* 2000-2001 med referenser). Det finns hundratals liljestenar men endast sju (Vg 10, 36, 46, 68, 69, 70, 71) med publicerade runinskriftioner. 17 stenar, som utan att vara liljestenar dock företer stora likheter med dessa, har också runinskriftioner (Vg 81, 86, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 111, 129, 131, 138, 143, 144, 146, 165). Det är stenar med livsträd, ornamentala kors, kvastpalmetter, repstavsornament m.m. I samband med seminariet föll det på min lott att skärskåda runinskriftionerna.

Vid kristendomens ankomst omkring år 1000 använde man här i Norden en skrift där många runor var ljudmässigt mångtydiga. Då denna skrift mötte det latinska alfabetet kom den efter hand att ta åt sig alla de förbättringar som den antika skriften undergått under 1700 år. Under tiden 1000-1300 e.Kr. byggdes runskriften ut till att omfatta alla de ljud som kunde skrivas med latinska bokstäver. Det är dock tveksamt om man satte upp sina tecken i ABC-ordning, ty långt in på 1200-talet kan man fortfarande finna inskriftioner (i Västergötland och på Gotland) med den gamla runraden. Runor i ABC-ordning finner vi först hos renässansens lärde. Det är därför troligt att den folkliga traditionens runristare ännu på 1300-talet satte upp sin teckenrad i FUTHARK-ordning, men modifierade tecknen efterhand som de skrev.

Detta skulle kunna förklara varför runristarna omkring 1300 var så inkonsekventa då det gällde att skriva de runor som inte fanns i futharken, såsom »p« som lika ofta skrivs »b«, »d« som lika ofta skrevs (på det gamla sättet) »t«, »g« som borde skrivas med stungen k-run skrevs ofta på det vikingatida sättet som »k« o.s.v.

Det vikingatida sättet att skriva vokaler var ibland helt obefintligt eller också i hög grad primitivt. Redan vid slutet av 900-talet började man dock utvidga sitt förråd av runvokaler och vid 1200-talets slut hade man runtecken för alla

vokaler i det dåvarande medeltidsspråket (von Friesen 1933, s.231). Man dubbelskrev konsonanter. Då och då skrev man svarabakti-vokal, exempelvis *ligār* »ligger«. Den andra vokalen skrevs i ett fall som detta, om den ens uttalades, inte ut under vikingatiden, där det i stället skulle stå **likr*. Man gick så långt under 1200- och 1300-talen att man ersatte runan för läspljud med runorna för »th« (von Friesen 1933, s. 233, Burserydsfunten) ty så stavades läspljudet då man skrev med latinska bokstäver.

Under de följande århundradena fram till vår egen tid trängde den latinska influensen ännu djupare in i runskriften och man började blanda in vanliga bokstäver i inskriftionerna. Detta förlopp fortsatte fram till 1900-talet, då den sista runinskriftionen i folklig tradition (Dalarna) ristades. Dock finns det i dessa sentida inskriftioner endast enstaka runor kvar. Alla de andra tecknen är vanliga bokstäver.

Av flera hundra bevarade liljestenar i Västergötland har färre än 10 runinskriftioner. Runologiskt sett är de som ännu kan tolkas väl sammanhållna. Runorna är ristade på sargen, utan baslinje eller tak. Skrivriktningen är den vanliga latinska från vänster till höger. De är i samtliga fall ristade med den helstungna runraden men utan konsekvens, och har dubbelskrivning av konsonanter och svarabakti-vokal. I ett fall (Vg 10) har den gamla *thurs*-runan (läspljud) ersatts med det latiniserade skrivsättet, »th«. Inte i något fall finner man latinska bokstäver bland runorna som hos de sentida Dalrunorna. Allt detta, särskilt svarabakti-vokalen, pekar på att runinskriftionerna är från 1200-talet och framåt (Noreen 1904, s. 148). Någon närmare datering är inte möjlig, då den stora mängden liljestenar vittnar om att dessa måste ha tillverkats under en betraktlig tidsrymd.

På liljestenen Vg 69 finner vi personnamnet Kallo, stavad med dubbel konsonant och ändande med runan *os* »o«, vilket visar på en långt gången latinisering. I en 1200-talsinskrift skulle man förvänta sig runan *ur* »u«, som slut-

runa. Västgöotalagen 1220 och Östgöotalagen 1350 ha utljudande -u, t.ex. i *kirkiu bolkår* »kyrkobalk«. Mera självklart är att Skånelagen, runinskrift från ca 1210, har -u i utljudsställning (*tiughu* »tjugo«). Eufemiasvisorna ca 1320 och Alexander ca 1350 har -o.

Förutom de ovannämnda egenheterna som daterar liljestenarnas inskriptioner till 1200-talet och framåt finner man bland de liljestenslika stenarna att ng-ljudet inte längre skrivs »k«, utan »nk« i *ynksti* »yngste« (Vg 143). Vidare märks latinska och grekiska namn såsom Mattias, Magnus, Andreas, Peter, Bendikt och Margäräti. Dagar anges på medeltida sätt med helgonnamn som Simon och Judas (28 oktober). På ett ställe står det *pater noster* »fader vår«, på ett annat *konversus* »broder«. Underliga, nästan dialektala nusvenska genitivändelser förekomma i *andräsa* »Andreas« (Vg 91), *mattiosa* »Mattias« (Vg 64). »G« i in- och utljud skrivs på medeltida sätt med runan »hagel« (Vg 95, 138) och den ovannämnda dubbelskrivningen av konsonanter är nästan helt genomförd.

Flera inlägg i liljestensdebatten argumenterar för att stenarna vore från vikingatiden och att runorna med sitt modernare språk skulle kunna vara anbragta i efterhand. Då nu samtliga bedömbara runinskriftnar på liljestenar är avfattade på 1200- och 1300-talssvenska så måste man fråga sig varför folk skulle ha klotttrat runor just på liljestenar 400 år efter tillverkningen men inte i något fall klotttrat 1300-talsrunor på andra föremål från vikingatiden. Sådana finns ju i tusental, och om liljestenarna verkligen är från vikingatiden, varför bär de inte i något fall spår av den tidens runsvenska? Av nästan 4000 säkert vikingatida runartefakter finns väl knappast en enda med liljor, livsträd osv.

Man har velat hävda att de är avspieglingar av en tidig östmission, men snarare bär de i mina ögon spår av den romersk-katolska missionen. En liljesten (Vg 10) uppvisar dessutom det tyskinfluerade, eljest icke belagda ordet *briast*, tyska *Priester*, »präst«. Vidare menar man att ste-

narna ursprungligen ha stått upp och inte legat ner, men på en sten (Vg 95) med kvastpalmettranka står det »Reginmod lät göra denna gravvård över Gunnar, Åsbjörns son«, varvid ordet för gravvård är »hulli«, vilket närmast torde kunna översättas med tak. (Schlyter 1877, *hyll* »tak«.)

Vidare menar man att dessa artefakter inte skulle ha varit gravstenar, vilket ter sig mindre troligt, då det på nästan samtliga som ha runor står att de är just gravstenar (t.ex. Vg 94, reliefhuggen runinskrift och stiliserat livsträdsornament, »tre män ligga under denna sten; Gunnar, Sighvat, Hallsten«).

Om det skulle vara så att de förment vikingatida liljestenarna återanvänts för att tjäna som gravstenar, varför finner man då inte andra vikingatida runstenar (av vilka det ju finns tusentals) återanvända som gravstenar med medeltida runinskrifter?

På grund av allt detta måste man alldeles förkasta de meningar som nu är i omlopp beträffande liljestenarnas rätta ursprung och användning, ty de är gravstenar från medeltiden, 1200- och 1300-talen, och de läg ner då liksom de flesta gör än idag.

Referenser

- von Friesen, O. *Nordisk kultur vol. 6. Runorna*. Stockholm.
- Jungner, H. 1940. *Västergötlands runinskrifter 1. Skaraborgs läns runstenar*. Planscher. KVHAA. Stockholm.
- Noreen, A. *Altnordische Grammatik 2. Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte A8*. Halle 1904.
- Schlyter, C.J. 1877. *Corpus iuris sueo-gotorum... vol. 13. Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar*. Stockholm.
- Svärdström, E. 1958. *Västergötlands runinskrifter 3. Skaraborgs läns runstenar. Text*. KVHAA. Stockholm.
- Vg. Se Jungner 1940 och Svärdström 1958.

Hans Carling
Ljunggatan 7
SE-413 21 Göteborg